

- Що таке права людини? Якими вони були в минулому, а якими є нині?
- Чи є рівність тотожністю або однаковістю людей? Поясни.
- Яке значення в захисті прав людини відіграє власна обізнаність людини?
- Як толерантність пов'язана з повагою до гідності людини?
- Упізнай за наведеними зображеннями соціальні мережі або відеохостинг. Чому, на твою думку, ці соціальні медіа мають вимоги щодо мови ворожнечі й повинні видаляти контент (зміст), що порушує ці правила? Як виявити мову ворожнечі?

Формування громадянсько-національних знань і вмінь учнів засобами курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 клас) потребує, окрім спеціальних пізнавальних завдань і запитань, їхнього залучення до відповідних видів навчальної діяльності (приміром, обговорення суспільно значимих питань, інтерв'ювання, проведення соціологічних досліджень, реалізації соціальних проєктів тощо).

5.1.3. МЕТОДИКА РОБОТИ З ПІДРУЧНИКАМИ

В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО»

Пометун Олена Іванівна

доктор педагогічних наук, професор

Для зручності користування обидва підручники курсу для 5 і 6 класу побудовані на одних і тих самих концептуальних і методологічних засадах і за одною методичною моделлю. Концепція інтегрованого підручника як важливого засобу навчання здобувачів освіти виходить з того, що навчальна книга має максимально забезпечити можливості їхньої самостійної роботи як на уроці, так і вдома. Матеріал підручника розподілений на розділи у відповідності до МНП. Кожен із розділів складається з параграфів «уроків», параграфи з пунктів. Із метою активізувати пізнавальний інтерес учнів, усі назви параграфів і пунктів сформульовано у вигляді запитань, що відбивають основну ідею, думку відповідного тексту.

Кожен параграф є цілісною системою компонентів змісту, що забезпечують розв'язання завдань конкретного уроку, та орієнтовані на активну діяльність учня і можуть бути реально засвоєні всіма учнями на кожному уроці. У підручнику поєднано основний (інформаційний) текст, візуальний ряд, включаючи поліграфічний дизайн, та методичну складову для опрацювання здобувачами освіти і вчителем кожної теми та розділу в цілому.

Інформаційна функція підручника забезпечена наявністю у параграфах спеціального авторського тексту (де розкриваються основні ідеї і поняття теми). При цьому розмір такого авторського тексту в параграфі не перевищує 700–900 слів (кожен пункт складається з 3–4 абзаців). Очевидно, що частина навчальної інформації подається у цьому випадку за рахунок додаткових текстових елементів (документів, літературних творів тощо, пов'язаних з темою уроку, пояснювальних текстів, наприклад до ілюстрацій) і позатекстових елементів, які доповнюють, конкретизують, ілюструють авторський текст. Цей стислий текст учні мають навчитись читати глибоко і осмислено, структурувати його (виділяти головне, окремі епізоди, складати план), формулювати запитання до нього. Позатекстові елементи представлені як фотографії, малюнки, схеми, та інфографіку. У навчальній книзі вони відіграють роль самостійного джерела знань та досліджень учнів і супроводжуються відповідними завданнями та інструкціями.

Очевидно, що кожен з елементів методичного апарату працює через постановку перед учнями пізнавальних завдань різного дидактичного спрямування, що орієнтовані на їхні види

діяльності, зазначені в МНП, і складають певну систему. У підручниках «Досліджуємо історію і суспільство» завдання розподілені за такими групами:

1. Завдання, що актуалізують наявні знання, життєвий досвід і уявлення учнів про суспільне життя, розташовані перед початком вивчення нової теми – на початку кожного з параграфів.

2. Дослідницькі запитання й завдання, які спираються на наявні в учнів знання, уявлення й уміння. Вони дозволяють мотивувати учнів і окреслити перспективу їх розширення/вдосконалення на цьому уроці, відштовхуючись від рівня найближчого розвитку дітей. У таких завданнях учням пропонується висловити припущення, пошукати версії, обговорити думки. Після виконання цього завдання, навіть якщо учні помилились, вони опануватимуть інформацію за допомогою тексту книги. Проте їхня увага вже буде сконцентрована на пошуку правильних відповідей або порівнянні своїх думок з авторами підручника. Звертаємо увагу, що такі завдання також передують викладу нової теми і розташовані на початку кожного з параграфів.

3. Завдання для опрацювання тексту, вміщені перед кожним пунктом параграфа на початку тексту (адже учні мають розуміти, навіщо вони опрацьовують той чи інший текст і яким має бути результат). Серед них є окремі завдання на розмірковування й більш складні проблемні завдання. Варто розуміти, що завдання для усвідомлення смислу авторського тексту потрібно поставити перед учнями до початку його опрацювання. Під час читання авторського тексту (чи розповіді вчителя, що може його замінювати) варто звертати увагу на розтлумачені основні поняття, іноді фрагменти документів і обов'язково ілюстрації, що пов'язані з темою уроку, та завдання на опрацювання цих ілюстрацій документів. Основним способом опрацювання авторського тексту є коментоване читання його учнями вголос по черзі й виконання завдань до тексту після читання (5 клас), читання в парах, самостійне читання, коментоване читання (6 клас).

4. Завдання на розвиток критичного мислення учнів (подаються через завдання «запитайте», «доведіть», «порівняйте», «висловіть власну думку», аргументуйте», «висловіть припущення», «складіть», «створіть і поясніть»).

5. Завдання на осмислення нового матеріалу, вміщені всередині тексту пункту. Частіше за все вони супроводжують документи та ілюстрації у підручниках.

6. Завдання для повторення і узагальнення результатів уроку наприкінці параграфа, серед яких більш прості – репродуктивні завдання і більш складні – перетворюючі та творчо-пошукові подані різним шрифтом.

Окремим інноваційним складником системи завдань у підручниках для 5 і 6 класу є завдання, що вміщені під QR-кодом і складають зміст спеціального електронного зошита. Вони допоможуть вчителю урізноманітнити урок, особливо в умовах дистанційного навчання. Використовувати ці завдання варто для доповнення етапу осмислення нового матеріалу, домашніх завдань тощо. В іншому електронному зошиті під окремим QR-кодом містяться спеціальні рефлексивні завдання, які дають учителю змогу організувати підсумкову частину уроку з курсу.

В окремому електронному зошиті для учнів 6 класу подані практичні заняття (сукупність завдань і інструкцій) для поглиблення, на розсуд учителя, змісту кожного з розділів, та опис проєктної діяльності, що передбачається наприкінці розділів.

Важливо зазначити, що за типологією в системі завдань підручника вчитель може знайти завдання різного рівня, що допоможуть йому визначити рівень опанування матеріалу учнями й оцінити їх. Низькому та середньому рівням відповідають репродуктивні завдання, що вимагають правильного відтворення засвоєних знань. Вони подані інколи (якщо мова йде про складні для сприйняття учнів поняття чи події) перед текстами в параграфі і наприкінці параграфа (перші 3–4 завдання чи запитання). Достатньому та високому рівню відповідають пошукові, дослідницькі завдання, коли учні мають під керівництвом вчителя або самостійно виявити нові ознаки засвоєного поняття або «здобути» (самостійно/колективно) нові знання та ідеї/висновки на основі раніше набутих в ситуації навчального ускладнення. Такі завдання можна знайти перед текста-

ми або в тексті пунктів параграфа. Наголосимо, що завдання практичні, які потребують доцільного вправного застосування набутих компетентностей (в основному під час практичних занять чи виконання проєктів, творчих домашніх завдань) однозначно належать до високого рівня навчальних досягнень.

Велика кількість завдань дає змогу кожному вчителю організувати навчання учнів відповідно до вимог МНП, їхніх індивідуальних особливостей та рівня класу. Виконання завдань передбачає диференціацію з урахуванням різного рівня розвитку дітей (із кількох запропонованих вони можуть вибрати або простіший, або складніший варіант). Завдання для учнів також передбачають оптимальне поєднання різних форм навчання: індивідуальної, парної, групової та колективної, що зазначено в інструкціях до виконання завдань. Це є дуже важливим у контексті формування ключових – соціальної та громадянської – компетентностей учнів.

Авторками також звернено увагу на методичну доцільність ілюстративного матеріалу. У підручниках він складається з кількох частин:

- піктограми, які є показниками повторюваних рубрик, що орієнтують учнів на певний вид навчальної діяльності, – вони позначають завдання на початку параграфа, у тексті, домашнє завдання тощо;
- малюнки на історичні або суспільствознавчі теми, які дають змогу учням застосовувати наочне мислення при аналізі запропонованої ситуації;
- документальні фотографії чи ілюстрації картин, що відображають події минулого та сьогодення. В окремих параграфах, там, де це доцільно, подано збільшені фрагменти фотографій або зображень пам'яток минулого чи схематичні рисунки, що узагальнюють зображення і забезпечують можливість їх аналізу учнями;
- історичні, політичні й географічні карти, адаптовані до вікових особливостей учнів, що розвивають їхню просторову компетентність;
- таблиці, схеми, асоціативні кульки/кущі тощо;
- інфографіка, що нині є важливим візуальним джерелом інформації і подає її у комплексному вигляді з використанням слів, цифр, малюнків та кольорів;
- звороти обкладинки, що орієнтують учня на певний зміст та підвищують його зацікавленість курсом та мотивацію навчання.

Уроки, що проводитимуться за параграфами підручника, спираючись на його методичний апарат, відтворюватимуть таку методику і структуру:

Вступна частина: виконання завдання, що починає параграф і відображає основну проблему (питання), якій присвячено урок; оголошення теми, і завдань уроку.

Основна частина: опрацювання смислових частин параграфа – пунктів (їх, як правило, 2–3). Вони мають назви у вигляді запитань, на які відповідає зміст пункту. Їх опрацювання відбувається через виконання загальних завдань на осмислення тексту (вміщені перед текстом) і завдань на осмислення змісту матеріалу (всередині тексту).

Заклучна частина: наприкінці параграфа є завдання і запитання, за якими вчитель і самі учні можуть перевірити, чи досягли вони очікуваних результатів, а також виконати завдання з рефлексії, само та взаємооцінювання. Ці запитання і завдання розраховані на репродуктивний і пошуковий рівні пізнавальної діяльності учнів.

Завершується кожен параграф декількома варіантами домашнього завдання переважно творчого характеру, але різного рівня складності, з яких учитель (учні за бажанням) можуть обирати свій.

5.1.4. ОРІЄНТАЦІЯ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ КУРСУ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО»

НА ДОСЯГНЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ
БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ З ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**Гупан Нестор Миколайович**

доктор педагогічних наук, професор

Уперелік обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі ДСБСО внесено розвиток історико-хронологічного мислення, умінь учнів орієнтуватись у історичному часі, виявляти зміни і тяглість в житті суспільства. Автори МНП орієнтували зміст програми на поступове досягнення учнями цього результату. Підручники з інтегрованого курсу для 5 і 6 класу також мають потенціал для розв'язання цього завдання. Проілюструємо це аналізом цього потенціалу.

У ДСБСО цей результат конкретизовано через низку умінь здобувачів освіти конкретного класу. Серед таких хронологічних умінь для учнів 5–6 класу перелічені:

- пояснення, як відбувається відлік часу в історії;
- демонстрація знання перебігу подій у часі, локалізація подій у часі; встановлення віддаленості та тривалості подій;
- співвідношення з вивченим періодом (епохою) відомих історичних подій та осіб, визначення сфер суспільного життя, які зазнавали змін.

Найнижчим щаблем в ієрархії означених хронологічних умінь вважаємо вміння рахувати роки в історії, тобто встановлювати події за датами або дати за подіями; співвідносити події (або дати) зі століттям (або тисячоліттям), його початком (чи половиною) та кінцем; встановлювати тривалість події, віддаленість її від сьогодення. Розвиток цього вміння пов'язаний із розв'язанням дітьми численних хронологічних задач, що є в підручниках «Досліджуємо історію і суспільство» як у 5, так і в 6 класі.

Розвиток вміння встановлювати хронологічну послідовність подій, явищ, процесів часто пов'язується з виробленням та удосконаленням навичок учнів виконувати відповідні дії на схематичній лінії часу, де позначаються події, котрі відбулися раніше або пізніше. Лінія часу розширює можливості вчителя у формуванні в учнів уявлення про лінійність, незворотність часу, різні його відрізки (століття, тисячоліття, ера). Цей графічний образ ілюструє поняття послідовності, тривалості історичних подій, явищ, процесів. Послугуючись лінією часу, здобувачі освіти навчаються виконувати різноманітні пізнавальні завдання, пов'язані з хронологією. Незамінною лінією часу є для формування уявлень учнів про особливості відліку часу до нашої ери і нашої ери.

Наприклад, у підручнику з курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5 класу учням пропонують таке завдання: «Назви століття позначені на лінії часу подій. Які є особливості відліку часу на відрізок до Різдва Христового?. Познач на лінії часу події пов'язані з історією твоєї школи».

У 6 класі робота з лінією часу продовжується, і учням пропонують більш складні хронологічні завдання з урахуванням набутих ними історичних знань. Зокрема, в підручнику «Досліджуємо історію і суспільство» для 6 класу пропонується: «Накресли лінію часу і познач на ній дати: XVIII ст. до нашої ери – перші Олімпійські ігри в Греції; X ст. – правління княгині Ольги в Русі–Україні; I ст. до н. е. – прийняття юліанського календаря в Давньому Римі; XV ст. – виникнення козацтва в Україні; II тис. до н. е. – будівництво єгипетських пірамід».

Окрім прийомів роботи з лінією часу, вчителі історії активно послуговуються хронологічними і синхроністичними таблицями як засобом наочності та способом письмової фіксації послідовності